

Pregledni članak

UDK: 339.96(73:4)"1947/1952"
327(73:4)"1947/1952"

Primljeno u uredništvo: 10. siječnja 2008.

Prihvaćeno za tisak: 15. veljače 2008.

Zapadna Europa i Marshallov plan: politički i ekonomski utjecaji

---

LIDIJA ČEHULIĆ VUKADINOVIĆ*
ANDREA NICOLAS**

Sažetak

Marshallov plan nije bio isključivo program gospodarsko-financijske pomoći ratom devastiranoj Europi. Ponajviše ekonomskim mjerama nastojali su se i uspjeli postići širi politički, strateški te sigurnosni ciljevi Washingtona, a kako se kasnije uspostavilo i cjelokupnog tzv. Zapadnog svijeta u odnosu na socijalistički blok. Time su uspostavljeni temelji bipolarizma, koji su nakon prvotnih uspjeha Marshallovog plana institucionalizirani osnivanjem *North Atlantic Treaty Organization* (NATO) te stvaranjem ekonomskih organizacija iz kojih je izrasla i Europska unija.

Ključne riječi: Marshallov plan, američka vanjska politika, Zapadna Europa, *containment*, ekonomski oporavak

U odgovoru na pitanje koliki je uistinu značaj i utjecaj *European Recovery Program* (ERP) može se naići na mnoga potpitanja koja izranjaju iz njegovog široko dizajniranog okvira. Marshallov plan je bio pametan potez američke politike da se na učinkovit način stabilizira i politički uspješno promovira mir i sigurnost u Zapadnoj Europi i izvan nje. Marshallov plan je, kao nova američka vanjskopolitička strategija, imao utjecaja na daljnji razvoj Europe, kako

*

Prof. dr. sc. Lidija Čehulić Vukadinović, izvanredna profesorica Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Lepušićeva 6, e-mail: radovanvukadinovic@hotmail.com

**

Mr. sc. Andrea Nicolas, magistrirala na poslijediplomskom studiju Međunarodni odnosi Fakulteta političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu; Lepušićeva 6; e-mail: andrea.nicolas109@gmail.com

u političkom tako i u ekonomskom pogledu. Daljnji tekst pruža prikaz kako su i zašto Sjedinjene Američke Države uvezle *american way* i neokapitalizam u Europu, te koji je stvarni značaj Marshallova plana u ekonomskom rastu Zapadne Europe.

Američka politika i dizajniranje europskog neokapitalizma

U proljeće 1948. godine američki službenici su započeli oblikovati Zakon o vanjskoj pomoći, te implementirati zajednički preuzete obveze iz preliminarnog izvještaja Odbora za europsku ekonomsku suradnju (*CEEC – Committee for European Economic Co-operation*), u uskoj suradnji sa europskim partnerima. Glavnina rasprave se odnosila na odabir načina pomoći postratovskoj Europi. Washington je u tome vidio mogućnost uspostave većeg stupnja integriranja Europe u koju će biti lakše implementirati strateške, političke i ekonomske ciljeve Sjedinjenih Država. Teorijski gledano, integracijom Europe stvorio bi se dovoljno velik okvir kojim bi se potom izravnale francusko-njemačke razlike na Zapadu, zadržala ruska moć na Istoku, te uspostavila globalna bipolarna ravnoteža. Oblikovanje američke vanjske politike u Europi, kroz Marshallov plan, i uz preuzete obveze za povećanje učinkovitosti proizvodnje, prelazilo je nacionalne interese i konvencionalne kategorije ekonomije, te je stoga postalo temom brojnih rasprava s obje strane Atlantika.

U Sjedinjenim Državama vodila se rasprava oko svrhe Programa pomoći, njegovog učinka na domaću proizvodnju, njegovih šansi za uspjeh u Europi te oko prirode budućeg organizacijskog mehanizma za balansiranje javne i privatne moći. Bilo je jasno da je Trumanova administracija tim programom planirala mnogo više od samog ekonomskog oporavka Europe. Htjele su se rekonstruirati komponente političke ravnoteže moći na Kontinentu. Marshallov plan je bio viđen kao instrument blokade komunizma. Tajnik obrane James Forrestal izjavio je u Odboru za vanjske odnose slijedeće: "Živimo u sadašnjem svijetu u kojem postoji neravnoteža između dviju velikih sila, Sovjetskog saveza i Sjedinjenih Država. *European Recovery Program* je tu kako bi se uspostavila ravnoteža uz ponovnu izgradnju Zapadne Europe i tako ispunila praznina, koja bi se lako mogla zahvatiti ekspanzijom sovjetske moći. *European Recovery Program* bi kreirao političku i ekonomsku ravnotežu, ono što je neophodno za daljnje održavanje mira."¹

Otpočetka je bio zacrtan cilj da se Planom Zapadna Europa prekroji u sliku Sjedinjenih Država. To je postalo jasno i tijekom saslušanja u Kongresu, gdje su pobornici ERP-a pozivali na formiranje integrirane europske ekonomije. Ambasador Lewis Douglas je požurivao Europu da slijedi američki model, da napusti odvojene ekonomske suverenosti te da organizira tip ekonom-

1 Hogan, M. J., *The Marshall Plan: America, Britain and the reconstruction of Western Europe, 1947-1952*, Cambridge Press, UK, 1987., str. 89.

ske federalne unije kakav imaju Sjedinjene Države. Između različitih viđenja postigao se konsenzus u kojem se američka pomoć vidjela kao promotor europskog jedinstva. Sjedinjene Države su i dalje inzistirale na:

- maksimalnom *self-help* konceptu i zajedničkoj pomoći od samih država sudionica;
- zajedničkoj europskoj organizaciji za upravljanje programom;
- dijeljenju izvora i zajedničkom planiranju; te
- na unutrašnjim i multilateralnim komercijalnim i financijskim reformama na koje se Europa obvezala te koje bi u praksi dovele do racionalne europske integracije.

Integracijom bi se tako postavili ekonomski temelji koje je Zakon o vanjskoj pomoći nazvao novim razdobljem trajnog mira i blagostanja u Zapadnoj Europi. Stvorila bi se protuteža Sovjetskom sustavu tako što bi se stvorila nadnacionalna kontrola nad spornim izvorima Ruhra, a time bi se smanjio nacionalizam Europe te bi se reintegracijom bivšeg Reicha omogućio povratak njemačke ekonomije, no ne i njemačke prijetnje zapadnoeuropskoj sigurnosti. Samim time bi se osigurao i oporavak zapadnoeuropske industrije, a bez previše uloženi američkih resursa. Nadnacionalnom institucijom bi se uskladile nacionalne ekonomije na način da se pokrenu prirodne snage tržišta kroz "ERP područje" kao jedne jedinstvene cjeline. Takvim razvojem situacije bi se ispravio osnovni strukturalni tijek sustava Zapadne Europe, njezina podjela na mnoštvo ekonomski suvereniteta, te bi se te iste suverenitete prisililo na preoblikovanje u jedno veliko domaće tržište bez unutrašnjih trgovinskih prepreka. Takvo bi tržište poboljšalo loše ekonomske uvjete, a zbog kojih bi se očajne europske vlade mogle dovesti pred kušnju prihvatanja diktiranja ruskog mira.

Napad na državno upravljaju trgovinu je bio dio velike rasprave. Europskom stabilizacijom bi se pomoglo zaštititi individualne inicijative i privatna poduzeća s obje strane Atlantika. U Europi bi se iskorijenile ekonomske tenzije koje bi poticale na eksperimentiranje sa socijalizmom i državnom kontrolom, a u Sjedinjenim Američkim Državama bi se spriječila moguća pojava američke političke i ekonomske izolacije, a što bi dovelo do kolapsa Zapadne Europe. Bez uspješne i proširene europske ekonomije, demokratske vlade bi mogle ustupiti pred koalicijom totalitarnih režima, usko povezanih sa Sovjetskim Savezom, obvezanih na državno reguliranu trgovinu i kontrolu tržišta, izvora i nabave, a čime bi se neposredno ugrozila i sama sigurnost Sjedinjenih Država. Moguća politička izolacija Sjedinjenih Država vodila bi ka militarizaciji američkog društva. Udio obrane bi se povećao za 50%, što bi značilo trajnu ratnu ekonomiju sa mjerama državne kontrole kojom bi se ugrozila privatna poduzeća te bi se stvorio totalitarizam, sličan onom sovjetskom. Stoga je bilo potrebno politički stabilizirati Zapadnu Europu, a da se ne ugrozi politička stabilnost Sjedinjenih Država.

Američki državni tajnik za trgovinu Harriman isticao je da bi se gubitkom prekomorskog tržišta Sjedinjene Države dovelo do situacije koja bi zahtijevala korijenite promjene u američkoj poljoprivrednoj i industrijskoj proizvod-

nji. Senator Arthur H. Vanderberg je također predviđao katastrofalne posljedice za cijeli svijet ako bi Amerika ponovo zauzela vanjsku politiku izolacije.² Kako je to izraženo u Zakonu o vanjskoj pomoći, cilj je bio da se Programom oporavka potakne na ujedinjavanje europskih ekonomija, promovira mir i povećana učinkovitost proizvodnje, te da isti služi potrebama privatne trgovine i investicijama. Američke vođe su kreirale Program oporavka koji je služio njihovim interesima i koji je ispunjavao uvjete njihove političke ekonomije.

Amerikanci su požurivali Europljane da ožive industrije, reformiraju financije, liberaliziraju trgovinu i plaćanja, te da izgrade centralnu organizaciju za ekonomsko planiranje i koordinaciju. Paralelno se uz takvu politiku isplanirao i izvoz američke proizvodnje i *know-how* znanja te izgradnja savezništva i suradnje javnih i privatnih predstavnika u Europi. Ti su planovi postali važni elementi u američkom dizajniranju europskog neokapitalizma. No različiti su pogledi na daljnji razvoj Europe, te različite želje zemalja sudionica i onih američkih, postavljali dodatne prepreke američkim političarima.³

U drugoj polovici 1948. godine Europa nije izgledala baš puno bolje otkada je Marshall najavio Program oporavka godinu dana ranije. Berlinska kriza, komunističke prijetnje i nemirna radna snaga, ekonomski oporavak Njemačke, te mnoštvo nekonvertibilnih valuta, trgovinske restrikcije i niska proizvodnja bili su ozbiljni problemi koji su zahtijevali konkretne akcije ako se htjelo pokrenuti Zapadnu Europu ka političkom miru i ekonomskom razvitku. Među svim tim problemima, mnogi nisu odobravali ideju ujedinjavanja Europe, kao načina kontrole Njemačke, zadržavanja Rusa i oživljavanja europskih ekonomija. Neki su težili ka vojnom jedinstvu kroz Bruxelleski pak i Sjevernoatlantsku obrambenu zajednicu, dok su drugi podržavali *Organisation for European Economic Co-operation* (OEEC) kao ključan način ekonomske integracije. Treći su, pak, htjeli stvoriti nove oblike ekonomske i vojne suradnje pod okriljem Europske političke federacije. Unatoč svim tim razlikama svi su dijelili viziju izlaza kroz ujedinjavanje,⁴ a američki političari su učinili sve kako bi tu nadu što više ohrabрили. Republikanci poput Dullesa i

2

To su bili jedni od mnogih zaključaka tajnika obrane Forrestala i tajnika trgovine Harrimana pri održanim saslušanjima u Senatu vezanima uz ERP. 1947./48. godine. Hogan, M. J., *The Marshall Plan: America, Britain and the reconstruction of Western Europe, 1947-1952*, Cambridge Press, Cambridge UK, 1987., str.92.

3

Detaljnija razmišljanja o povijesnim korijenima globalizacije i preslikavanju američkog modela u Zapadnu Europu vidjeti u radu: Djelić, Marie-Laure, *Exporting the American model – historical roots of globalization, Advancing socio-economics: An Institutional Perspective*, Rowman & Littlefield Publishers Inc., Maryland, SAD, 2002., str.9-25. Autorica na primjerima Francuske, Njemačke i Italije, dokazuje američko globaliziranje Europe.

4

"Kroz veće jedinstvo, vidjeli su Zapadnu Europu kako izranja iz pijeska i ruševina rata, iznikavši, kao Lazar iz groba, sa novim životom i vitalnošću.", Hogan, Michael J., *The Marshall Plan: America, Britain, and the reconstruction of Western Europe, 1947-1952*, Cambridge Press, Cambridge UK, 1987., str. 39.

Deweya su ovdje ponovo pozivali na europsko jedinstvo, demokrati su izdali sličan proglas, a *State Department* javno je izjavljivao jaku podršku progresivnoj integraciji Europe.

Iako je cilj bila integracija na ekonomskom, političkom i vojnom polju, političari su bili pesimistični oko razvoja trenutne političke federacije te su se stoga koncentrirali na ekonomske i vojne aspekte ujedinjavanja. Vođeni sintezom *New Deal*a tražili su načine za oživljavanje europskog neokapitalizma lansirajući nove inicijative za liberalizacijom unutrašnjih europskih plaćanja i reformom financija, naglašavajući potrebu postojanja centralne institucije za ekonomsko planiranje i koordinaciju te čineći nove napore kako bi se zajedno okupili i surađivali privatni i javni sektori.

Američki političari su koncept ERP-a prilagodili i na vojnom polju, gdje su poticali Europljane na izjednačavanje obrambenih sustava kroz standardizaciju, integraciju, koordinaciju, proizvodnju i nabavu, a kako bi se isti mogli uklopiti unutar Sjevernoatlantske obrambene zajednice. Amerika se suočavala i sa izazovima poput pokušaja uvlačenja Velike Britanije u srce Europe, osvajanja francuske podrške za njemačkim oporavkom i reintegracijom, te dovođenja vojnog djela na put favoriziranih strategija *Economic Cooperation Administration* (ECA) i *State Department*a.

Jedna od značajki sinteze *New Deal*a bila je i isticanje suradnje između privatnih ekonomskih grupa te između tih grupa i predstavnika vlade. Američki Marshallovi stratezi nadali su se da će se stvaranjem takvih veza izgraditi transnacionalno savezništvo iznad okvira ERP-a, opremljeno unutar zemalja sudionica sa američkim proizvodnim vještinama, modernim američkim načinom odnosa radne snage i *managementa*, takozvanog timskog rada, te da će se tim i drugim načinima, maksimalizirati mogućnost buduće političke integracije i socijalnog mira na Starom kontinentu. Stvorena mreža suradnje je bila dio većeg napora da se organizira neokapitalistički poredak sličan onom Sjedinjenih Država. Jednom kad je *Foreign Assistance Act* prošao, *Economic Cooperation Administration* i ostale umiješane agencije su brzo djelovale kako bi se uspostavio sustav suradnje sa ekonomskim grupama privatnog sektora. Bili su se organizirali sastanci sa vodećim komercijalnim bankama, kako bi se ugovorili kreditni uvjeti, te održane konferencije sa industrijskim i poljoprivrednim sektorom, kako bi se pripremili programi za isporuku dobara u Europu.⁵

Amerikanci su oblikovali i prekomorsku politiku radne snage, nastojeći preslikati svoj način rada na europsko tlo, imenujući kvalificirane predstavnike američke radne snage na ambasadorske položaje, podupirući suradnju *American Federation of Labor* (AFL) sa europskim sindikatima, te tako stvarajući veze između američkih i europskih organizacija rada. Do kraja 1948.

5

Ranije konzultacije bile su inicirane od strane vladinog trgovinskog i poljoprivrednog odjela, oboje sa već postojećim vrlo jakim vezama u privatnom sektoru. Periodično su se održavali sastanci tih dvaju sektora oko rasprava i pitanja široke javne politike, konzultiranja oko izvoznih procedura i raspodjele dobara.

godine *Economic Cooperation Administration* je potrošila 1,5 milijardi dolara u svrhu tehničke pomoći. Većina tog novca je otišla u Grčku, gdje su američki stručnjaci pripremali programe za proširenje postrojenja električnih centrala i za povećanje industrijske i poljoprivredne proizvodnje. Istovremeno, ECA je financirala i istraživanje o povećanju industrijske proizvodnosti u Francuskoj te je planirala slične projekte za ostale zemlje sudionice. Program tehničke podrške je rastao u tolikom opsegu da se slobodno može reći da je zauzeo karakteristike kulturnih pohoda u ime postizanja "američkog načina u Zapadnoj Europi".

Slične prirode bilo je i *Anglo-American Council on Productivity* (AACP), sa ciljem otkrivanja kako američka radna snaga i *management* mogu pomoći Britancima u ostvarivanju povećanja proizvodnje. ECA je u zemljama sudionicama nastojala oživjeti dijalog između vlada, predstavnika radne snage, industrije i privatnog sektora, ohrabrujući njihovu međusobnu suradnju kroz razne vrste odbora, a s ciljem efikasnijeg ekonomskog planiranja. ECA je smatrala da su europski sustavi zastarjeli te da ih je potrebno reformirati, a sve s ciljem da bi isti mogli što učinkovitije služiti kao korisni instrumenti američke politike. Bilo je potrebno ostvariti veću proizvodnost, ukloniti restriktivne politike, te povećati suradnju između *managementa*, vlade i radnika.⁶ Uz potrebu reformiranja zastarjelih europskih sustava, ECA je htjela da privatne ekonomske grupe igraju veću savjetodavnu ulogu ERP strategijama u vladama sudionicama i u *Organisation for European Economic Co-operation*. Konzultacije u poslovnom svijetu su išle lakše od onih u radnom svijetu. Problem je bio taj što su komunisti dominirali europskim radničkim pokretom, te su američki političari morali upotrijebiti značajne napore kako bi slomili dominaciju komunista u *World Federation of Trade Unions* (WFTU) i organizirali nekomunističku radnu internacionalnu organizaciju, koja bi zagovarala programe povećanja proizvodne učinkovitosti i promoviranja integracije. Pritom su imali potporu vođa američkih trgovinskih sindikata. Do kraja 1948. godine, uz postignut kompromis sa Britancima, Amerikanci su povezali nekomunistički trgovinski sindikat sa OEEC-om i ECA-om, te sa vladama sudionicama. Time su učinjeni značajni koraci prema transnacionalnoj integraciji radne fronte te prema formiranju nekomunističke međunarodne organizacije privržene ideologiji *New Deal*a, proizvodnosti i integracije.

Planovi povećanja proizvodnosti bili su 'srce' Marshallovog programa. U ljeto 1948. godine, planeri ECA-e počeli su preusmjeravati naglasak sa oporavka na tu vrstu rekonstrukcije odobravane od strane Kongresa. Povećanje u proizvodnji ugljena i očekivanja bogate žetve su omogućili da se veća pažnja posveti kapitalnim investicijama, a što je ECA i zahtijevala da vlade sudionice

6

Amerikanci su također uvjerali Francuze da povećaju napore u ograničavanju inflacije, požurivali Britance da prebace nacionalne izvore iz socijalnih programa u korist industrije kako bi se aktiviralo i iskoristilo tržište dolara, poticali Talijane, a kasnije i Nijemce, da popuste u naporima balansiranja budžeta i stabiliziranja valute, da razviju programe za povećanje industrijske produktivnosti, te da povećaju socijalne usluge.

učine. Politika dvojnih fondova je ciljala da se učini više od same obnove proizvodnje i kontroliranja sigurnosti politike u zemljama sudionicama. Ta politika je ciljala da se integriraju ekonomije te da se tako probije put ka većoj specijalizaciji, učinkovitijoj uporabi resursa i ekonomiji razmjera. Korištenje dvojnih fondova za smanjenje nacionalnih deficita i stabiliziranje valuta je bio jedan od načina eliminiranja monetarnih prepreka unutar europske trgovine i postizanja još jače ekonomske integracije.

ECA je iskoristila te fondove kako bi se podržao plan OEEC-a za liberaliziranje trgovine i plaćanja u "ERP području" kao jedinstvenoj cjelini. *Economic Cooperation Administration* je također pokušala obeshrabriti paralelno financiranje nacionalnih investicijskih projekata koji nisu doprinosili širem europskom oporavku, dok je posebnu pažnju poklanjala onim projektima koji su pretpostavljali suradnju nekoliko zemalja. Zajedno sa programom tehničke pomoći i timovima za povećanje proizvodnosti, sve te inicijative bile su dio neokapitalističke formule, iznikle iz *New Deals*, postavljene kao smjernice američke politike u Zapadnoj Europi.

Do kraja 1948. godine Sjedinjene Države su uspjele okrenuti Europu prema neokapitalizmu, ojačavanjem OEEC-a, lansiranjem novog platnog plana te stvaranjem transnacionalne mreže kooperativne suradnje i dijeljenja moći, a što je pomoglo i pri integraciji ekonomija i stvaranju novog doba socijalnog mira i materijalnog bogatstva na Kontinentu. Ohrabрили su i političku unifikaciju Zapadne Europe te su otvorili pregovore prema Sjevernoatlantskom vojnom savezništvu, a koje bi dalje vodilo ka integraciji europskih obrambenih sistema.

Prva polovica 1949. godine pokazala je znakove napretka prema ostvarivanju američkih strateških i ekonomskih ciljeva na prostoru Zapadne Europe. Industrijski dobitak "OEEC zemalja" popeo se na 18% iznad razine iz 1938. godine, poljoprivreda je napredovala, zapadnoeuropski opseg trgovine se oporavio do onih predratnih razina i mnoge su zemlje napredovale u svladavanju inflacije i balansiraju budžeta. Države sudionice investirale su oko jedne petine svojih bruto nacionalnih prihoda u nova kapitalna dobra. Čak je i Hoffman priznao Kongresu marginalnu ulogu Marshallova plana u revitalizaciji Europe zbog korištenja *self-help* načina. Sjedinjene Države su odobrile pet milijardi dolara pomoći, čime su osigurale kritičnu marginu o kojoj su ovisile sve ostale investicije, a što je zemljama sudionicama omogućilo pokrivanje svojih manjkova u trgovini sa Zapadnim svijetom te uvoz osnovnih dobara koja su omogućila pokretanje *self-help* koncepta. U Kongresu se vodila debata da li je potrebno produžiti pomoć Europi za još jednu godinu, oko samih troškova, te kakav je utjecaj *European Recovery Program* ostavio na američko gospodarstvo. Iako se već bio pojavio strah od nove europske konkurencije, većina je ipak još uvijek branila Plan.⁷ Američki ciljevi nisu se promijenili

7

Senator Arthur Vanderberg iz Michigana, senator Millard E. Tyding iz Marylanda i ostali branioci Plana uglavnom su podržavali različite privatne interese velikih investicijskih banaka, multinacionalnih korporacija, glavnih trgovinskih sindikata, koji su s druge strane bili usko povezani sa vladom, stvarajući tako čudno savezništvo iza domaće i vanjske politike.

li, no prva polovica 1949. godine bila je svjedokom promjene strategije, prebacujući pritisak i prioritete sa oporavka proizvodnje i rastućih elemenata financijske stabilnosti ka devalvaciji valuta, liberalizaciji trgovine i formiranju Europske platne unije. Cilj je bilo stvaranje europskog bloka država dovoljno velikog da bi se isti mogao oduprijeti opasnosti komunističkog prevrata i sovjetskoj agresiji. Zapadna Europa je trebala kroz NATO organizirati i svoju jedinstvenu obranu.⁸

Ideje kolektivne akcije, koordinacije i standardizacije proizvodnje i nabave, te razvoj zajedničkog strateškog koncepta, ponovno naoružavanje, doprinijelo bi jedinstvu Europe, te rastu europskog pouzdanja u sigurnu budućnost.⁹ Europljani su prihvatili američke ideje zajedničkog koncepta obrane te su spremno prihvatili i financiranje obrambene proizvodnje iz neinflatornih izvora, a Amerikanci su im zauzvrat obećali pružiti vojni program pomoći po kojem bi dobili opremu i opskrbu, kao i financijske kompenzacije za nadoknadu učinka povećane vojne proizvodnje nad civilnim ekonomijama. Uvjeti su dogovoreni u ožujku 1949. godine, a povećanom zagovaranju stvaranja jedinstvene obrane Europe kumovali su i burni događaji – eskalacija tenzija na relaciji Istok-Zapad, kriza u Čehoslovačkoj i blokada Berlina. No, pitanje Njemačke i njene reintegracije u sustav Zapadne Europe, proširivanja transnacionalnog sustava zajedničke suradnje, balansiranje između različitih želja Francuske i Velike Britanije oko pitanja daljnjeg ujedinjavanja Europe i nove uloge OEEC-a, problemi plaćanja i trgovine unutar Europe i dalje su kroz 1949. i 1950. godinu zaokupljali Washington i Zapadnoeuropske zemlje.

Godina 1950. je bila godina početka rata u Koreji, a obilježila ju je i velika kriza unutar transatlantskog savezništva. Komunisti su zauzeli vladu u Kini, a Sjedinjene Države više nisu imale atomski monopol. Strah Europljana od novog svjetskog rata je širio antiameričko raspoloženje u Europi. Njemačka, niti je bila član NATO-a, niti ravnopravan partner u poslovima Zapadne Europe, a američko ludilo od širenja utjecaja komunizma je ponovo bilo na razini od onog iz 1947. godine. Sve je pozivalo na brzo djelovanje te jače povezivanje Njemačke sa Zapadom. Sjedinjene Države su prebacile prioritete svojih investicija iz civilnog sektora na vojni, šireći proizvodnju u Njemačkoj, Belgiji i Italiji, te smanjujući potrošnju u Velikoj Britaniji, Nizozemskoj te drugim potpuno zaposlenim ekonomijama. Prioritet je umjesto oporavku

⁸ O povijesti nastanka detaljnije vidjeti na: www.nato.org. Sporazum je potpisan 04. 04. 1949. godine. U Marshallov plan se ubacio i novi aspekt pomoći – program za vojnu pomoć. Krajem 1948. godine američki državni tajnik i tajnik za obranu te ECA-in administrator osnovali su Koordinacijski odbor za vanjsku podršku koji je koordinirao ekonomske i vojne programe pomoći, a koji je i imenovao dva poddobra u Washingtonu i Londonu.

⁹ Polako, povećana vojna proizvodnja bi prebacila radnu snagu, sirove materijale i investicijski kapital sa programa oporavka, te povukla planove na porast izvoza i povećanje životnog standarda. Pretpostavka je bila da se dodatna vojna proizvodnja održi unutar granica trenutnih programa obnove te da se svaki nedostatak europskih izvora nadoknadi dodatnom američkom pomoći izvan normalnih raspodjela od strane *Economic Cooperation Administration*.

dan ponovnom naoružavanju, te je povećan Program tehničke pomoći. *Economic Cooperation Administration* je u svom izvještaju Kongresu pred kraj 1950. godine izvijestila da će samo povećana proizvodnja omogućiti zemljama Marshallova plana da dosegnu proizvodnju do potrebne razine za održavanje prihvatljivog životnog standarda. Zbog tih razloga ECA je dala oko 20 milijuna dolara za više od pet stotina projekata tehničke pomoći zemljama sudionicama. Time se financirala misija od preko tri stotine američkih eksperata na zadatku u Europi, preko stotinu grupa europske radne snage i *managementa* u Sjedinjenim Državama. Također su se sponzorirali poslovni seminari te prakse unutar tvornica i one akademske prirode za europske inženjere i predstavnike tvornica, te se osigurala oprema za industrijsko testiranje i istraživanje te distribuirale tehničke i znanstvene informacije kroz filmove, literaturu i izložbe.¹⁰

Američki političari bili su mišljenja da je OEEC morao slijediti sličan način ako je željela opstati kao vitalna organizacija. Iako je NATO odredio obrambene proizvodne planove i uvjete, OEEC je mogao asistirati prebacujući se na osnovne ciljeve ERP-a. Sjedinjene Države su htjele da OEEC funkcionira kao ekonomsko krilo NATO-a.¹¹

Kraj Marshallova plana počeo se nazirati krajem 1950. godine kada su se kineske snage uključile u Korejski rat. Ta je intervencija imala veliki učinak na ekonomsku situaciju unutar Sjedinjenih Američkih Država, te na unutrašnju i vanjsku politiku Trumanove administracije. Sjedinjene Države su pritiskale Europljane da ojačaju NATO te da priključe Zapadnu Njemačku u zajednički sustav europske obrane. Naoružavanje je postao apsolutni prioritet američke politike, usmjeravajući transformaciju Marshallove pomoći prema obrambenom aspektu. Svjetska situacija je utjecala na promjenu u zapadnoeuropskim ekonomijama, ali i na promjenu američkog gospodarstva, gdje su se povećali troškovi obrane, smanjio životni standard, povećale cijene i inflacija. Europske zemlje uključene u NATO povećale su obrambene troškove sa 4,4 milijarde dolara u 1949. godini na 8 milijardi u 1951. godini. To je uzrokovalo povećanje proizvodnje za 62% iznad razine iz 1947. godine. Između srpnja 1950. i lipnja 1951. troškovi života su se povećali za 20% u Francuskoj, te za oko 10% u Velikoj Britaniji, Zapadnoj Njemačkoj i Italiji. Polovicom 1951. godine zapadnoeuropski proizvodni manjak u prosjeku je iznosio oko 650 milijuna dolara mjesečno. Manjak dolara se počeo širiti, te su se smanjivale zlatne i dolarske rezerve, kao i industrijska proizvodnja.

Veliki dio američke pomoći, od oko 12 milijardi do polovice 1951. godine, otišao je na pomoć zemljama sudionicima u financiranju osnovnog uvoza go-

10

Hogan Michael J., *American Marshall Planners and the Search for a European Neocapitalism*, *American Historical Review*, vol. 90, no. 1/Feb. 1985., str. 44-72.

11

Neke ideje zadatka bile su da je OEEC mogla istražiti ekonomske posljedice proširenog programa ponovnog naoružavanja, povući njemačke resurse unutar tog programa, osigurati institucionalnu vezu između NATO-a i neutralnih zemalja Zapadne Europe, Švedske i Švicarske.

riva (1,567 milijardi dolara); hrane, sjemena i gnojiva (3,192 milijardi dolara); sirovih materijala i polugotovih proizvoda (3,430 milijardi dolara); strojeva, vozila i opreme (1,853 milijardi dolara). Do lipnja 1951. godine industrijska i poljoprivredna proizvodnja se popela za 43% tj. za 10% od predratne razine. No, za ulazak u multilateralni sustav, ključni element je bio povećanje učinkovitosti radne snage, s kojom se trebala slomiti ovisnost europskih zemalja za vanjskom američkom pomoći, i s kojom bi te zemlje stvarno postale konkurentne. Tu su ulogu imali i dvojni fondovi, od kojih je ECA 60% dodijelila u ime projekata industrijske modernizacije, kao što je to bio Monnetov plan u Francuskoj, a ostatak se iskoristio za financijsku stabilizaciju i različite projekte za podizanje društvenog blagostanja.

Misija Programa tehničke pomoći je bila moderniziranje industrijskih postrojenja na Kontinentu i povećanje europske radne proizvodnosti. Tehnička pomoć je uključivala transfere znanja, vještina i drugih usluga od važnog značenja, a malog troška za Sjedinjene Američke Države. Provodilo se preslikavanje stava, navika i vrijednosti te američkog načina života kako bi se u Europi implementiralo sjeme američkog demokratskog neokapitalizma. Do sredine 1951. godine ECA je potrošila oko 30 milijuna dolara na tehničke programe pomoći, od kojih je 8 milijuna bilo potrošeno između ožujka i srpnja 1951. godine.

Za američke stratege Marshallova plana, integracija Europe je oduvijek bila cilj u samom sebi te sredstvo za ostvarivanje drugih ciljeva. Zajedno sa izvozom američkih tehnika, obrazaca suradnje radne snage i kapitala, te američkih strategija ekonomskog *managementa* i socijalnog blagostanja, europska integracija je bila ključna pri postizanju povećane proizvodnosti, zatvarajući manjak dolara te dovodeći zemlje u puni multilateralni sustav svjetske trgovine. Kako su se to Amerikanci nadali, krajnji očekivani rezultat je bila ekonomska a na kraju i politička ujedinjenost. Sjedinjene Države, iako nisu ostvarile taj svoj završni cilj, učinile su mnogo liberalizirajući plaćanja unutar Europe otklanjajući trgovinske prepreke, ponovno izgrađujući europsku ekonomsku infrastrukturu, te uključujući Zapadnu Njemačku u Europu, oporavljajući proizvodnju i stvarajući vojno jedinstvo i političku stabilnost. Sjedinjene Države su željele integriranu Europu, koja bi izgledala baš kao i same Sjedinjene Države, što je i bila centralna ideja *New Deal* sinteze. Ciljali su smanjiti prepreke pri slobodnom tijeku dobara, usluga i kapitala, postaviti trgovinu unutar Europe i plaćanja na multilateralnu osnovu, kako bi se dozvolilo promoviranje racionalne integracije putem prirodnih tržišnih mehanizama. Također su težili ka organiziranju nadnacionalne europske institucije, ka asimilaciji američkih tehnika uz modernizaciju proizvodnje, ka reformi fiskalnih i poreznih politika, te ka prihvaćanju europskih vlada i poslovnih elita za povećanje radne proizvodnosti.

Američki kreatori su kroz Marshallovu pomoć pokušali povećati projekte industrijske modernizacije, promovirati kejnezijanske strategije skupnog ekonomskog *managementa*, prekoračiti zastarjele sustave javne administracije; potaknuti progresivnu poreznu politiku, programe jeftinije stambene

politike, te ostalih mjera ekonomske i socijalne reforme. Kroz proizvodne centre i timove za proizvodnost su težili ka izgradnji saveza radne snage, poslovnog svijeta i profesionalnih vođa iza tih reformi. Kroz programe tehničke pomoći, težili su ka tome da Europa usvoji američki način inženjeringa, proizvodnje i marketinških tehnika te američke metode timskog rada. Ekonomski rast, umjereni socijalni programi i pravednija distribucija proizvodnje bi cijepila europske zemlje protiv komunističke subverzije, istovremeno obnavljajući izvore i mobilizirajući javnu podršku potrebnu za održavanje programa ponovnog naoružavanja.

Marshallov plan imao je bitnu ulogu u prenošenju tradicionalnih demokratskih vrijednosti Sjedinjenih Država u svrhu političkog stabiliziranja Zapadne Europe, te *containmenta* komunističke ideologije. Ekonomska integracija, nadnacionalni koordinirajući mehanizmi i transnacionalni obrasci korporativne suradnje, kreirali bi međusobno ovisnu cjelinu dovoljno veliku za harmonično usklađivanje njemačkog oporavka sa francuskom ekonomskom i vojnom sigurnošću. Tako zamišljena stvorena cjelina trebala je biti aktivni igrač pri globalnom zadržavanju sovjetske ekspanzije.

Marshallov plan je uspio na polju kontrole inflacije, oživljavanja trgovine i obnavljanja proizvodnje. Do 1950. godine inflacija se obuzdala u većini zemalja, osim u Francuskoj, te su se i vanjska i unutrašnja europska trgovina oporavile do razina sa početka programa. Tijekom razdoblja Plana, ukupni bruto nacionalni proizvod Zapadne Europe je narastao na više od 32%, sa 120 milijardi na 159 milijardi američkih dolara; poljoprivredna proizvodnja se popela 11% od predratne razine; a industrijska razina se povećala za 40%, premašujući tako i očekivanja OEEC-a. Američki program pomoći postavio je Europu na noge i okrenuo je ka pravom smjeru razvoja, onom demokratskom, američkom. Moglo se još više postići da nije izbio Korejski rat, te da su Europljani bili složniji.

Dva su glavna motiva iza Plana bila pripisana *State Departmentu*. Prvi je bio postojanje politike *containmenta* u svjetlu rastućih tenzija sa Sovjetskim Savezom. U cilju sprječavanja da Zapadna Europa padne u komunističke ruke bilo je potrebno pokrenuti odrješitu akciju kojom bi se dokumentirala američka predanost tom području i naponi Sjedinjenih Američkih Država u poboljšanju europskih životnih uvjeta. Druga preokupacija je bila rastući nedostatak dolara u trgovini Zapadne Europe sa Sjedinjenim Državama. Uvozne potrebe su bile velike, dok su izvozni rezultati, otežani raskorakom u modernizaciji, bili relativno slabi.

U svjetlu komunističke prijetnje bilo je ključno, uz ekonomski, i politički stabilizirati Zapadnu Europu. Prema konvencionalnim interpretacijama, Marshallov plan je riješio probleme američke vlade i spasio mlade europske demokracije. Tom vanjskopolitičkom akcijom se produbio američki utjecaj u Zapadnoj Europi, podijelila Europa na Istok i Zapad, te se postavila svjetska pozornica za početak Hladnog rata u pedesetim godinama prošlog stoljeća. Iako je možda novčani opseg Marshallove pomoći ocijenjen kao premaleni kod nekih autora, njen utjecaj se svakako ostvario u širem političkom spek-

tru. Stoga, ovisno sa kojeg se aspekta promatra Marshallov plan, zaključuje se da su već od početaka planiranja te vanjskopolitičke akcije postojala zacrtana dva glavna elementa. Prvo, potrebno je razdvojiti samu Marshallovu pomoć i širi politički program koji je stajao iza tako dizajnirane Marshallove pomoći. Cilj Marshallove pomoći nije bio samo puko osiguravanje sredstava za Europsku rekonstrukciju, već restrukturiranje i oglašavanje već postojećih obrazaca pomoći te postavljanje širih političkih prioriteta u tom vremenski ograničenom razdoblju. Kao drugo, planovi Kennana, Achesona i Marshalla su jasno davali do znanja kako su za Sjedinjene Države, kao glavnog dobavljača kapitalnih dobara potrebnih za oporavak, minimiziranje tijeka dolara i pitanje Zapadne Njemačke u dugoročnoj perspektivi bili kritični elementi programa.

Bilo je ključno pomoći Njemačkoj u oporavku jer bi se tako po *self-help* principu pomoglo i oporavku cijele Zapadne Europe, a sve bez previše žrtava i rizika sa američke strane. Time bi se također smanjili i troškovi okupacije. Štoviše, uz uspostavljen unutrašnji europski platni sustav koji bi poticao trgovinu i sigurnost danih unosa u Njemačku mogli su se istovremeno riješiti i uvozno-izvozni problemi Zapadne Europe tako što bi Savezna Republika Njemačka apsorbirala uvoze od ostalih europskih zemalja, a koji bi se teško plasirali igdje drugdje, te bi u zamjenu isporučivala kapitalna dobra. Time bi se pokrenuo samodržavajući proces oporavka bez nametanja prevelikog tereta američkom narodu. Ako uzmemo takvu interpretaciju Marshallova plana kao točnu, uspjeh pružene pomoći gledane kao širi politički program se ne može mjeriti kroz veličinu dane Marshallove pomoći već u kojem su omjeru američke vlasti uspjele smjestiti Zapadnu Njemačku kao izvor stalnih izvoznih viškova *vis-à-vis* Zapadne Europe. Stoga se može zaključiti da je američki *European Recovery Program*, iako je bio od velike važnosti, bio tek početna iskra i politička polumjera za bivše žrtve nacističke Njemačke. Tako promatran izdvajaju se nekoliko različitih Marshallovih planova. Prvi, dobro poznata shema Marshallove pomoći koja je osigurala američke transfere; drugi, Marshallov plan koji je osigurao oporavak Njemačke i njene isporuke ostatku Zapadne Europe; i na kraju; treći drugačiji Marshallov plan koji je težio ka stvaranju institucionalnog okvira kojim bi se politički prihvatila Savezna Republika Njemačka i njeno ekonomsko uskrsnuće između američko-europskih saveznika.

Promatrano sa šireg političkog aspekta, može se tvrditi kako je iz Marshallova plana iznikao i pojam atlantskog savezništva, koncept američkog razmišljanja vezan uz vanjsku politiku, a koji se manifestirao tijekom prve polovice 20. stoljeća kao odgovor na dvostruki izazov: na novu i neizbježnu američku ulogu kao dominirajuće svjetske ekonomske, vojne i političke sile, te na rastuću prijetnju Zapadnom svjetskom poretku od strane Istočne autokracije i totalitarizma. Oba događaja su prisilila Sjedinjene Države na promjenu politike i stava glede svojih tradicionalnih veza sa Zapadnom Europom. Slabost zapadnoeuropskih glavnih sila, Velike Britanije i Francuske, uz rastuću rusku dominaciju zajedno su prijetile integritetu i postojanju kultur-

nog i ekonomskog "atlantskog sustava" koji je spajao Sjevernu Ameriku i Zapadnu Europu. Kao rezultat toga, Sjedinjene Države su se našle u situaciji u kojoj su bile prisiljene odbaciti svoju dotadašnju političku i vojnu izolaciju te pomoći oslabljenim zapadnoeuropskim silama.

Kako bi se pomoglo Zapadnoj Europi i kao učinkovito dugoročno šire rješenje se vidjelo u stvaranju novog sustava Zapadne unije, kojim bi se kroz njegovu nadmoćnu moć garantiralo očuvanje svjetskog mira i dopustilo Zapadnoj Europi da pronađe svoju ratom narušenu ravnotežu. Rastuća snaga Sjedinjenih Država je povećano forsirala njihovu vodeću ulogu u razvoju ojačane Zapadne zajednice. Potraga za novim zapadnim sigurnosnim sustavom, koji bi očuvao integritet kulturne i ekonomske neovisnosti Sjevernoatlantskog područja, je vodila ka redefiniranju koncepta Sjevernoatlantske zajednice pridodajući mu još i ideološki i geopolitički aspekt a što je iniciralo širi i dublji spektar već započete transatlantske suradnje.

Ekonomski rast europskih država tijekom Marshallova plana

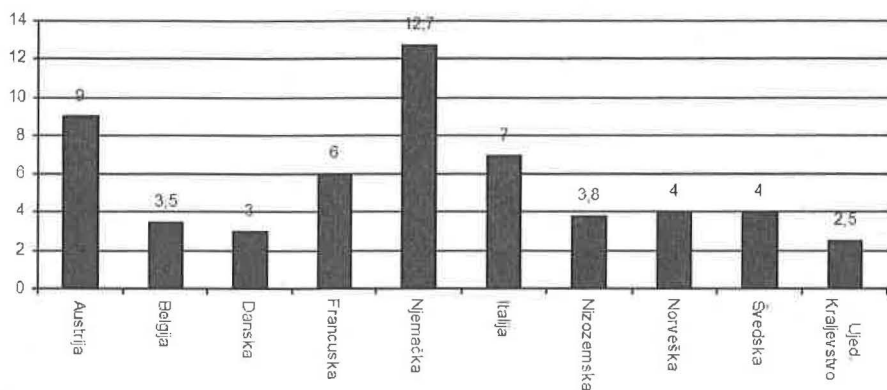
Ekonomski gledano, Marshallov plan više je značio u Grčkoj, Francuskoj, Austriji i Nizozemskoj, nego u Irskoj, Norveškoj ili Belgiji. Za neke je države, kao što je Italija, jedna godina Plana bila od odlučnog značaja, a za druge je pak isti donio povoljne rezultate tek kroz nekoliko narednih godina. Svaka država je drugačije iskoristila ekonomske stimulanse ERP-a. Danci su si osigurali sirovine i energetske zalihe. U njemačkim okupacijskim zonama su najviše cijenili hranu, dok je u Italiji i Grčkoj pomoć u izgradnji pruga, cesta i energetskih infrastruktura dala najveći doprinos. U Francuskoj je na prvom mjestu bilo investiranje u industriju, a u Velikoj Britaniji je bilo prioritarno vraćanje ratnih dugova i stabiliziranje nacionalne valute. Tko je pojedinačno najviše profitirao od Plana je centralno pitanje mnogih rasprava koje nisu dale jedinstveni odgovor. Većina analitičara smatra da je to Njemačka. Drugi pak napominju kako je upravo novostvorena ekonomski integrirana i politički stabilizirana Zapadna Europa bila najveći rezultat te američke vanjsko-političke strategije. U Europi je sjeme uvezenog modela osigurao ekonomski boom u pedesetima. 1957. godine je stvoren Rimski sporazum, kojim se Europa još jače povezala u *European Economic Community* (EEC), te iako je to bilo u manjoj mjeri od američkih očekivanja, naslijeđe Marshallova plana se ipak pretvorilo u konkretan oblik. Plan je između ostaloga inicirao i mirnu europsku ekonomsku integraciju, proces koji i dan danas živi.

Depresivna slika Zapadne Europe uoči Marshallova plana je sadržavala kaos i zaostajanje, manjak rezervi, slabe izvozne zarade nedovoljne da bi financirale daljnju kupovinu, inflaciju i raspadnuta europska gospodarstva.¹²

12

Detaljnije o ozbiljnosti gospodarske socijalne situacije u Europi nakon Drugog svjetskog rata vidjeti u: Čehulić, L., *Europska obrana*, Politička kultura, Zagreb, 2006., str. 4-20.

Stupanj realnog rasta BNP, 1948-51. g.

Izvor: J. Bradford de Long, Barry Eichengreen, *The Marshall Plan: History's most successful structural adjustment program*, National Bureau of Economical Research, Cambridge, 1991., str. 10.

Marshallov plan je ubrizgao resurse i novac, potaknuo strukturalne reforme i razmjenu trgovine, te time i ekonomski rast. Sjedinjene Države imale su za cilj svoje vanjske politike izgraditi Zapadnu Europu politički, ekonomski i vojno, te time osigurati svoju prisutnost na Starom kontinentu. Pitanje slijedi: koliko je konkretno Plan pomogao u daljnjem ekonomskom rastu europskih država? Da li se ekonomski *boom* pedesetih može označiti kao zasluga Marshallova plana ili je to bio samo normalan slijed ekonomskih događaja?

Od 1948. do 1951. godine Europa je u okvirima plana primila 13,2 milijarde američkih dolara, od čega je najveći iznos od 3,2 milijarde otišao Velikoj Britaniji, njegujući tako već započete obostrane "specijalne odnose". Francuska je zaprimila 2,7 milijardi, a Italija 1,5 milijardi, dok je Zapadna okupirana zona Njemačke dobila svega 1,4 milijardi američkih dolara.¹³ U prvoj godini, polovica Plana je bila posvećena hrani. U cijelosti, 60% je potrošeno na osnovne proizvode kao što su to bili hrana, gnojivo, industrijski materijal i poluproizvodi, jednako raspoređeni između poljoprivrednih i industrijskih sektora. Jednu šestinu su predstavljala goriva, dok je jedna šestina potrošena na industrijsku opremu, vozila i ostale proizvode.

Kritičari američke Marshallove pomoći se često hvataju za brojke i statistike proizašle neposredno iza kraja pomoći, namjerno ili nenamjerno zanemarujući ulogu vremenskog faktora kao pokretača rezultata ubrizganih investicija u Zapadnu Europu. Europski ekonomski rast između 1953. i 1973.

13

De Long, J. Bradford, Eichengreen, Barry, "The Marshall Plan: History's most successful structural adjustment program" In *post-war economic reconstruction and lessons for the East today*, Rudiger Dornbusch MIT Press, Cambridge, 1993., str. 14.

godine je bio dvostruko brži od bilo kojeg ranijeg razdoblja¹⁴, no mora se priznati da se od tog ukupnog rasta ne može izolirati ukupni doprinos same Marshallove pomoći. Rast se povezivao sa velikim investicijama, a što je uzrokovalo i daljnje povećanje proizvodnje. Iako je Marshallov plan bio jedan od najuspješnijih programa vanjske politike, njegovi ekonomski efekti po svakoj zemlji primateljici su bili, i još uvijek su, predmetom burnih rasprava.

Dio autora je pisao kako je Marshallov plan osigurao potrebna sredstva za prevladavanje postratovskih kriza i tako postavio Europu u smjeru njezinog daljnjeg spektakularnog ekonomskog rasta. Drugi su smatrali da su Plan i OEEC bili odlučujuć faktor u ekonomskoj izgradnji Europe. U osamdesetima su se pojavile sumnje oko ovakvog stajališta. Maier¹⁵ je tvrdio da je američka pomoć imala samo skromnu ulogu u oporavku Europe te da joj bolje odgovara prilagođena ocjena uloge američkog kapitala.

Skupina analitičara predvođena Alanom Milwardom je raspravljala oko toga da li je program stvarno imao odlučujuću ulogu u oporavku Europe. Autor je tvrdio da navodne krize iz ljeta 1947. godine ustvari nisu ni postojale te tako nisu ni mogle biti zadnji udarac u već značajnom deficitu i prvenstveni razlog zašto su Sjedinjene Države započele sa Marshallovim planom. U svojoj knjizi¹⁶ Milward je uradio niz serija izračuna vezano uz brojne činjenice koje nisu podržavale zaključak da je Europa bila pred ekonomskim kolapsom, a koji su Sjedinjene Države spriječile sa svojim dolarima. Ti navodi vode prema raspravi između Hogana i Milwarda. Hogan se ne slaže sa Milwardovim mišljenjem u maloj ulozi Plana. Kindleberger¹⁷ i Hogan su uvjereni u postojanje kriza iz 1947. godine, koje su povezane sa slabom žetvom te iste godine. Propast žetve iz 1947. godine i velika potreba za povećanim uvozom hrane je potaknula europske vlade za ograničavanje uvoza kapitalnih dobara u cilju sprječavanja rasta deficita u dolarskoj trgovini. Dolari iz Marshallova plana su spasili Europu od prijetećih proizvodnih kriza, izbjegavajući kolaps kritičnih uvoza dolara. Milward se ne slaže sa tim stajalištem te smatra da se to vrijeme, kada je u skoro svakoj državi Zapadne Europe postojala investicija u udjelu BNP-a veća od one iz 1917. godine., teško može označiti kriznim. Štoviše, on tvrdi da statistički podaci jasno ukazuju na povećanje uvoza u dolari-

14

Stupanj rasta BNP-a bio je 2% godišnje od 1870. i 1913. godine, te 2,5% između 1922. i 1937. godine., dok se od 1953. g. do 1973. g. podigao na 4,8% godišnje. Razdoblje od kraja Drugog svjetskog rata do polovice sedamdesetih u literaturi se često naziva i "slavne tridesete". De Long, J. Bradford, Eichengreen, Barry, "The Marshall Plan: History's most successful structural adjustment program" *In post-war economic reconstruction and lessons for the East today*, Rudiger Dornbusch MIT Press, Cambridge, 1993., str. 50.

15

Maier, Charles S., The Politics of Productivity: Foundations of American International Economic Policy after World War II. In: Charles S. Maier (ed.), *In Search of Stability. Explorations in Historical Political Economy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987., str. 121-152.

16

Milward, Alan S. *The Reconstruction of Western Europe, 1945-51.*, Methuen, London, 1984.

17

Kindleberger, Charles P., *Europe's Postwar Growth, 1967.*, *The Role of Labor Supply*, Harvard University Press, Massachusetts, 1967.

ma 1947. i 1948. godine u odnosu na prijašnje godine, ne zbog povećanja uvoza hrane, već zbog povećanja uvoza kapitalnih dobara. Stoga, slijedi zaključak da Marshallova pomoć nije oživila ekonomiju u vitalnim područjima za američku sigurnost već je pomogla već nadolazećem investicijskom bumu osiguravajući potrebne dolare za neprekinuti visoki nivo uvoza kapitalnih dobara i industrijskih sirovina iz dolarske zone.

Analitičari predvođeni Barry Eichengreenom krucijalno značenje Marshallovog plana vide u mjerama za povećanje uvoza te programima financiranja i obnove infrastrukture u Europi. Eichengreen i Uzan su napisali: "Poslijeratna kriza Europe nije bila kriza nedostatnih investicija, neadekvatnih kapaciteta uvoza sirovina ili nesposobnosti u popravljanju uništenih infrastrukture. Europa je patila od marketinške krize."¹⁸ Drugim riječima, za njih je Plan imao značaj u suzbijanju nadolazećih kriza, no te krize su bile drugih priroda od onih koje je prije definirao Hogan. U tom je pogledu značajna uloga Plana bila u oporavku tržišnog mehanizma koji je prijetio slomom. Poljoprivrednici su, zbog nedostatka pouzdanja u valute, radije gomilali svoje zalihe nego ih prodavali za novac. Ovi autori ističu da je glavna uloga Plana bila omogućavanje obnove financijske stabilnosti i liberaliziranje proizvodnje i cijena, prije nego omogućavanje rasta kroz tradicionalne kanale kao što je stimuliranje investicija ili povećanje državne potrošnje. Marshallov plan je riješio takozvane marketinške krize u Europi potičući financijsku stabilnost, koja je nadalje smanjila manjkove uzrokovane inflacijom, umanjujući neizvjesnost politike u pogledu moguće promjene režima. Iznenađujuća je činjenica da su otvorenije zemlje ostvarile manji rast (negativan koeficijent otvorenosti). Kao što su Eichengreen i Uzan zapazili, otvorenije zemlje su vjerojatno više patile od mehanizma bilateralne trgovine i postojećih trgovinskih barijera nakon rata. Treba napomenuti da su otvorenije zemlje vjerojatno i primale najviše raspodjela Marshallova plana kao uvjetovane pomoći, virtualno značeći bez neto troškova sredstava. Vjeruje se da je za Belgiju takva situacija bila jedan od uzročnika njenog relativno sporog rasta u pedesetim godinama. Kao što su na dan 30.06.1951. depoziti dvojnih fondova iznosili 8,849 milijardi dolara, samo je 78% tih sredstava bilo već odobreno za povlačenje, točnije 6,952 milijardi dolara. Većina odobrenih sredstava za povlačenje je ubrzano i povučena.

Do 30. lipnja 1951. Velika Britanija i Francuska su zajedno zadržale više od polovice odobrenih sredstava za povlačenje, te je svaka od njih već zasebno povukla svoje udjele od 2,278 milijarde dolara za Francusku i 1,647 milijardi za Veliku Britaniju. Obje zemlje su potrošile skoro sve fondove usredotočujući se na samo jedan cilj, što je suprotno onim zemljama koje su raspodijelile sredstva u različite svrhe. Francuska je skoro sva sredstva iskoristila za promociju proizvodnje, najviše za tešku industriju (ugljenokopi, primarni metali, objekti); dok je Velika Britanija iste u potpunosti iskoristila za pov-

18

Eichengreen, Barry, Uzan, Marc, *The Marshall Plan: Economic Effects and Implications for Eastern Europe, 1992.*, *Economic Policy* 14., str. 14-75.

lačenje dugova. Za usporedbu, do 30.06.1951., Austrija je imala 686 milijuna dolara vrijednosti depozita u odnosu na 414 milijuna dolara isplata, Nizozemska je zadržala 785 milijuna dolara u depozitima, no povukla je samo 271 milijuna dolara.

U suprotnosti sa drugim zemljama gdje su se dvojni fondovi postepeno puštali, Francuska i Britanija su bile brze u korištenju svojih zaliha. U periodu od 1949. do kraja lipnja 1951. godine te su zemlje bile sposobne u potpunosti iskoristiti sistem dva dolara za jedan Marshallov. Druge zemlje za usporedbu sa Eichengreenovim i Uzanovim radom su Austrija, Belgija, Danska, Italija, Nizozemska, Norveška i Švedska. Rezultati za Norvešku, za razliku od ostalih, pokazuju pozitivan dodatni rast zahvaljujući Marshallovom planu. To je bilo i za očekivati otkad je Norveška na granici skupine onih zemalja sa neto priljevom sredstava od 1,5 puta doznačene pomoći. Inače bi svi ti fondovi bili uzaludni, označavajući totalno odvajanje Marshallove pomoći i rasta u Norveškoj.

Za Švedsku je dodatni rast koncentriran u 1950. godini kao 0,34% dodatnog rasta, radije nego da bude prikazan kroz 1949. i 1950. u kvartalnim postocima. To je posljedica što se u analizama radije koristio neto priljev sredstava nego raspodjela istih. Zajam Švedskoj dan dva puta u iznosu od oko 10 milijuna dolara u 1948. i 1949. je u biti isplaćen odjedanput u 1950. godini u ukupnom iznosu od 20,4 milijuna dolara. Rezultati za Švedsku pokazuju da zemlja nije ostvarila dodatni rast u 1949. godini (u toj godini Plan za nju nije osigurao sredstva) te nadalje da je zabilježen mali dodatan rast u 1950. godini. Za Austriju je dodatan rast raširen više kroz dvije godine, unatoč što je vrhunac neto priljeva novca bio u 1949. godini. U ostale četiri zemlje (Belgija, Danska, Italija i Nizozemska), dvije od njih, Belgija i Italija, su bile sa manjim priljevom sredstava u odnosu na raspodjelu pomoći, i obje su one koje su primile više pomoći nego što se to tradicionalno mislilo. Za sve četiri od njih doprinos Marshallove pomoći u njihovu rastu je umjereniji nego što su to prikazali Eichengreen i Uzan.¹⁹

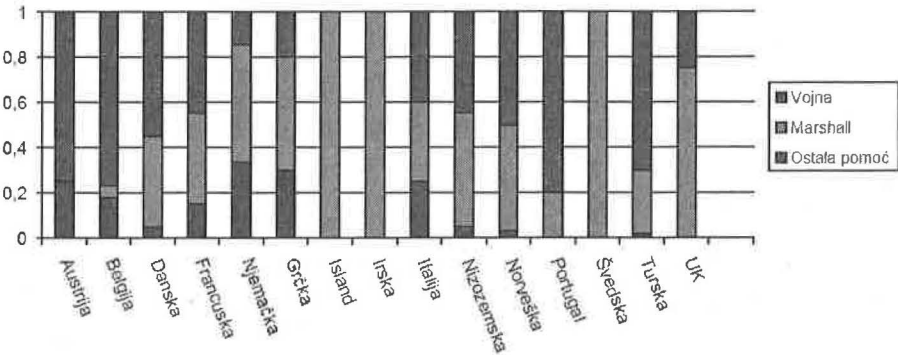
Sljedeća slika prikazuje rezultate za svaku zemlju, prosjek doprinosa Marshallovog plana kroz 1949. i 1950. u prosječnom rastu tih godina.

Potrebno je naglasiti da se smanjena veza između Marshallovog plana i podataka rasta Eichengreenovih i Uzanovih argumenata, koji tvrde da se važni direktni efekti mogu pripisati Planu u smislu rješavanja krize povjerenja, ističe zbog izbjegavanja generalizacije argumenata koji su primjenjivi samo u nekim zemljama. Za Belgiju se može pobiti zaključak da je Marshallov plan imao važan direktan učinak u rješavanju krize povjerenja. Tvrdnja da su marketinške krize uzrokovane velikim inflacijskim pritiskom je djelomično točna. Iako je točno da je velika inflacija bila veliki problem u cijeloj Europi, Belgija je u tom slučaju bila iznimka. Ta zemlja je riješila svoju inflaciju dras-

19

Eichengreen, Barry, Uzan, Marc, *The Marshall Plan: Economic Effects and Implications for Eastern Europe and the USSR, 1992.*, *Economic Policy* 14., str. 14-75.

Vrste dane pomoći po zemljama Zapadne Europe

Izvor: Reymen, Daphne, *Economic impact of aid provided to Western Europe after World War II: Lessons for Eastern Europe*, Stanford, Stanford UK, 1999.

tičnom mjerom nazvanom Guttovom operacijom²⁰ (Zakon od 06.10.1944. godine). Argument da su mnoge zemlje patile od relativno nestabilnih ili slabih vlada ne može se primijeniti i u belgijskom slučaju. Od sredine 1949. godine režim na vlasti bio je stabilan, a do sredine 1958. godine u Belgiji je postojalo samo pet različitih uspješnih vlada. Ovo je u suprotnosti sa situacijom u Francuskoj gdje se tijekom istog perioda izmijenilo petnaest različitih vlada.²¹ Za Belgiju je dodatan rast uzrokovan direktnim učincima pomoći iznosio samo oko pola posto u 1949., a u 1950. godini je on imao negativni predznak te je iznosio -0.29%. To se objašnjava time da su takve zemlje primile velike udjele uvjetovane pomoći te su tako smatrane relativno jakim trgovinskim partnerima u to vrijeme na europskom tržištu. U slučaju Belgije to je dovelo do subvencioniranja njezinih trgovinskih partnera, a time i do poticanja razvoja njezinog tradicionalnog izvoza. To sve je vodilo do situacije u kojoj je Marshallov plan kratkoročno povećao rast, no nije osigurao adekvatna sredstva potrebna za modernizaciju industrijske opreme. Takvo stanje sa mogućim posljedicama je već bilo identificirano od strane belgijske administracije *Economic Cooperation Administration* u prvoj polovici 1950. godine. Ako se promatra ukupni institucijski okvir Plana, Belgija je najprije bila davatelj pomoći, a tek onda njen primatelj. Ona je primila pomoći u opsegu od

20

To je bila izvanredna mjera nadahnuta samo ekonomskim motivima, bez uplitanja politike. Autor je bio Gutt, briljantan ministar financija, koji se nije pojavljivao u kasnijim vladama. Novi novac se štampao, a stari povlačio iz opticaja. Svaki građanin je mogao položiti stari novac i primiti 2000 BEF (40\$) u novom novcu plus dio prethodnog depozita. Od ukupnih depozita četrdeset posto se postepeno puštalo tijekom godina, a ostatak od 60% je transformiran u zajmove sa malim kamatnim stopama od 3,5%.

21

Reymen, Daphne, *Economic impact of aid provided to Western Europe after World War II: Lessons for Eastern Europe*, Stanford, Stanford UK, 1999.

ukupno 70,7 milijuna dolara, i to sve u obliku zajmova. Belgija je pružila kredite Francuskoj, Nizozemskoj i Ujedinjenom Kraljevstvu u ukupnoj vrijednosti od 87,5 milijuna dolara.

Učinkovitost Marshallovog plana

Prema gore navedenim činjenicama, slijedi zaključak da je Marshallov plan pridonio znatnim direktnim učincima, generirajući dodatan rast rješavajući krize povjerenja, no uz opasku da to nije općenito primjenjiva vrijednost u slučaju svih zemalja. Za zemlje gdje je to moguće uspoređivati, čini se da je Plan imao manji učinak na ekonomije nego što se to tvrdilo u nedavnim studijama, te da je realnije stajalište onih autora koji tvrde da je Plan zasigurno pomogao Europi, no da je nije u potpunosti spasio od neprebrodivih katastrofalnih kriza.

Tretirati Sjedinjene Države kao europskog spasitelja je možda pretjerano, no značaj ERP-a se vidi između ostalog i u brzem oporavku Zapadne Europe, te sprečavanju novog ratnog sukoba na europskom tlu. Marshallovim planom europski narodi su bili prisiljeni zajedno surađivati u ostvarivanju zajedničkog im cilja, ostvariti ekonomski oporavak i rast. Kroz postavljanje institucijskih i organizacijskih okvira, uz američku pomoć su se odredila pravila igre i politički se stabiliziralo cijelo područje, te su se zemlje sve više međusobno povezale. Iako nema dvojbe, Europske zemlje bi i bez ERP-a bile prisiljene međusobno trgovati i ekonomski se povezivati u svrhu poticanja industrijskog i gospodarskog rasta, no ne smiju se smetnuti s uma različiti oprečni europski interesi te kako Europa ima dugu tradiciju glede konstantnih vrućih debata između svojih europskih zemalja.

Kao što je to već prije spomenuto, Marshallov plan ne samo da je nudio ekonomsku pomoć, već je u sebi sadržavao i širi politički aspekt. Sjedinjene Države su sa Marshallovim planom neupitno ostvarile svoje skrivene političke ciljeve, ako se Plan promatra kao sredstvo ujedinjavanja europskih ekonomija i povećanja političkog dijaloga među zapadnoeuropskim zemljama. Stvoren je NATO, Zapadna Njemačka je integrirana u demokratski sustav, širenje komunizma je onemogućeno i obustavljeno na granicama Zapadne Europe, te je uz ekonomsko i vojno povezivanje Zapadne Europe stvoren institucionalni okvir buduće Europske Unije i NATO-a i time se tako otklonila mogućnost izbijanja novog rata. Sjedinjene Države su osigurale svoje trajno mjesto na europskom tlu. Stvorivši Sjevernoatlantsku zajednicu osigurale su postojanje trajnog i pouzdanog saveznika, novo tržište kompatibilno američkim standardima, te su sa tako politički i ekonomski stabiliziranom Zapadnom Europom mogle krenuti u neke nove intervencije u svijetu. Zaključuje se da je sama mitska veličina Plana u tome što je on bio isplaniran u više dimenzija. *European Recovery Program* je obuhvaćao sve aspekte društva. Uplitao se u sfere gospodarstva i ekonomska pitanja, stabilizirao je i

odredio poželjne pravce europske politike i daljnji razvoj europskih institucija, izgradio je, kako njemačku, tako i europsku industriju, utjecao je na socijalnu politiku, te se istovremeno odnosio i na globalne svjetske izazove.

No, prije svega, Marshallov plan značajno je ubrzao zapadnoeuropski rast mijenjajući okruženje u kojem se stvarala ekonomska politika te vršeći pritisak na europske vlade za liberalizaciju trgovine. Postavljeni američki uvjeti su poticali financijsku stabilnost, stvaranje jedinstvenog tržišta, smanjivanje tržišnih kontrola i otvaranje gospodarstava prema trgovini. Marshallov plan je uz dane uvjete gurnuo vlade europskih zemalja prema verziji mješovite ekonomiji koja se osnivala na većim tržišnim slobodama i na manjem direktivnom planiranju. Stoga se može zaključiti da su svi autori bili u pravu ovisno sa kojeg se aspekta promatra dani Program pomoći. Marshallov plan je između ostalog bio oblikovan kao širok i jako uspješan program usklađivanja strukturalnog i institucionalnog ekonomskog i političkog okvira Zapadne Europe.

Literatura

- Čehulić, L., *Europska obrana*, Politička kultura, Zagreb, 2006.
- Dulles, Allen W., *The Marshall Plan*, Berg Publisher, Inc., Oxford, 1993.
- Eichengreen, Barry, *Europe's post-war recovery (Studies in macroeconomic history)*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.
- Ellwood, David, *Rebuilding Europe: Western Europe, America and post-war reconstruction, 1945-1955*, Longman, London/ N.Y., 1992.
- Hogan, Michael J., *The Marshall Plan, Britain, and the Reconstruction of Western Europe, 1947-1952.*, Cambridge University Press, Cambridge, 1987.
- Kindleberger, Charles P., *Marshall Plan Days*, Allen&Unwin, Boston, 1987.
- Maier, Charles S., *The Marshall Plan and Germany: West Germany development within the framework of the European recovery program*, Berg, New York, 1991.
- Milward, Alan S., *The reconstruction of Western Europe 1945-51*, Methuen, London, 1984.
- Reymen, Daphne, *Economic impact of aid provided to Western Europe after World War II: Lessons for Eastern Europe*, Stanford., Stanford UK, 1999.
- Summers, Robert E., *Economic aid to Europe: The Marshall plan*, H. W. Wilson Company, New York, 1948.
- Wexler, Imanuel, *The Marshall Plan revisited: The European Recovery Program in economic perspective*, Greenwood Press, Westport, Conn., 1983.

Summary

Western Europe and Marshall plan: political and economic influences

Marshall plan was not exclusively a program of economic-financial help to Europe devastated by war. Mostly by economic measures, Washington's broader political, strategic and security goals, and later proved the goals of entire western world in relation to Socialistic block, were achieved. Therewith foundations of bipolarism were established, which were, after the starting success of Marshall plan, institutionalized by establishment of NATO and creation of economic organizations from which the EU emerged.

Key words: Marshall plan, American foreign policy, Western Europe, containment, economic recovery.